

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Т. В. КРАВЧИНА

В умовах розширення міжнародних контактів формуванню всебічно розвиненої, соціально активної особистості майбутнього вчителя, здатного до навчання впродовж усього життя, сприяють гуманізація освіти, практичне володіння іноземними мовами. На шляху вдосконалення педагогічного процесу створюються умови для формування творчої, активної, самостійної, компетентної особистості фахівця з високим рівнем знань, умінь і навичок у контексті підготовки майбутніх учителів. Вільне володіння майбутніми вчителями англійською мовою забезпечує можливості для створення ділових, професійних і культурних контактів, залучає їх до світової культури, до загальнолюдських цінностей. Цей аспект і зумовлює актуальність дослідження.

У сучасному суспільстві молодь існує в умовах відкритості, має можливості спілкування з представниками різних культур, тому соціальне замовлення зумовлює формування комунікативної компетенції як однієї з головних цілей навчання іноземних мов у всіх типах навчальних закладів. Новітнє призначення іноземної мови тяжіє до змінення акцентів і в підготовці майбутніх учителів англійської мови. Перед педагогічними закладами постає проблема вибудови відповідності теорії та практики комунікативного навчання потребам сучасного суспільства.

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що вагомий внесок у дослідження поняття іншомовної комунікативної компетенції зроблено зарубіжними та вітчизняними науковцями. Засновники теорії мовленнєвого спілкування – Л. Виготський, М. Каган, О. Леонтьєв, О. Мудрик, М. Ночевник та інші – вважають комунікацію різновидом людської діяльності, загалом мовленнєвою діяльністю поряд з трудовою, правовою, пізнавальною та ін.

Як зазначає Ф. Бацевич: «Саме в діяльності відбувається перехід об'єктивного відображеного в суб'єктивний образ, в ідеальне» [1, с. 31].

Із психологічного погляду діяльність має свою структуру, тобто є структурованою. Л. Виготський і його послідовники вважають, що найістотнішими складовими діяльності є: мотив як причина діяльності, мета як процес усвідомлення результату діяльності, дія – виконання чого-небудь з конкретною метою та операція – спосіб здійснення дії [2, с. 91-120]. Ф. Бацевич підкреслює, що діяльність – це система, в межах якої постійно відбуваються трансформації, тому акт діяльності може втрачати мотив і перетворюватися на дію, яка реалізує іншу діяльність; і навпаки, дія може набувати самостійної спонукальної сили і стати актом діяльності; дія може трансформуватися в операцію, почати реалізовувати різноманітні типи мети [1, с. 32].

У сучасній філософській літературі найбільше місце посідають розробки проблеми співвідношення суспільних відносин, суспільства та спілкування; ролі значення спілкування у формуванні життєдіяльності особистості. Найбільш повно та концептуально дані питання висвітлені в працях Л. Буєвої і М. Кагана, позиції яких відображають дві різні тенденції. Системний аналіз діяльності дозволив М. Кагану виділити чотири необхідні і достатні, на його думку, види діяльності: перетворювальну, пізнавальну, ціннісно-орієнтаційну і комунікативну на основі мети, досягнутої в процесі взаємодії суб'єкта та об'єкта спілкування. Комунікативна діяльність реалізується людиною в різних формах: під час взаємодії людей у матеріально-практичній діяльності, в їхній поведінці у побуті, під час обміну різноманітною інформацією за допомогою бесід, написання листів, преси, в різних іграх. Таким чином, М. Каган розглядає спілкування як один із видів людської діяльності, що має необхідну структуру й атрибути [3, с. 56-98].

Інший підхід до феномену спілкування і співвідношення його з діяльністю розвиває Л. Буєва. Вона обґрунтовує точку зору, що «спілкування, як і діяльність – необхідна і всезагальна умова формування й розвитку як суспільства, так і особистості» [4, с. 110]. Л. Буєва акцентує на соціально-практичному аспекті спілкування, який відіграє важливу роль у формуванні й передачі способу життя [4, с. 111]. Аналізуючи співвідношення категорій – спілкування і суспільних відносин, – Л. Буєва дійшла висновку, що в усіх випадках спілкування поєднується з різними видами суспільної діяльності людей. У спілкуванні встановлюються соціальні зв'язки людей, які є необхідною формою прояву дії об'єктивних законів і відносин [4, с. 117]. Спілкування – один із необхідних чинників важкого процесу соціальної детермінації поведінки людини.

У філософії є ще один підхід до феномену спілкування, який розвивають науковці: В. Соковнін, Е. Соколов. Вони аналізують людське спілкування як комунікацію, діяльність, відносини, взаємопорозуміння, взаємовплив та обмін інформацією [5, с. 112].

Спробу зрозуміти співвідношення таких понять, як «спілкування», «комунікація», «комунікативна діяльність» здійснив В. Семенов. Автор характеризує спілкування і комунікацію як складові комунікативної діяльності, що мають єдине походження, складне не лише за формою його прояву й за психологічним механізмом, який супроводжує комунікативну діяльність [6, с. 11-12].

Б. Ломов, розглядаючи взаємозв'язок спілкування і діяльності, підкреслює, що «... іноді спілкування розглядається як один із видів діяльності. Але виникає сумнів щодо того, чи правомірно розчиняти спілкування в діяльності, розглядаючи його як окремий випадок діяльності» [7, с. 126].

О. Бодальов вказує, що спілкування – це взаємодія людей, пов'язаних діяльністю і є умовою здійснення цієї діяльності [8, с. 70].

Різні аспекти теорії й практики викладання іноземних мов у немовних вузах знайшли відображення в дослідженнях Л. Ананьєвої, Л. Дарійчук, І. Драгомирецького, Ю. Друзя, С. Козак, Л. Манякіної, Л. Паламар, О. Палій, В. Тітової, В. Топалової, О. Федорової, О. Штепи та ін. Попри безсумнівну теоретичну й практичну значущість досліджень вищезгаданих авторів, слід підкреслити, що проблема формування комунікативної компетентності майбутніх учителів англійської мови поки що залишається нерозв'язаною. Існує суперечність між потребою суспільства у фахівцях із високим рівнем комунікативної компетентності й недостатньою розробленістю теоретико-методологічних засад її формування в практиці вузів немовної спеціалізації.

Мета статті – визначити педагогічні умови формування іншомовної комунікативної компетенції та рівень її сформованості в навчальному процесі.

Комунікативна діяльність, як і інші види діяльності, для її ефективного здійснення потребує наявності специфічних умінь, тобто таких комунікативних здатностей, як уміння обирати найбільш доцільну позицію і стиль спілкування з співрозмовником у тій чи іншій конкретній ситуації; вміння попереджувати і розв'язувати міжособистісні конфлікти, обирати оптимальну стратегію поведінки в конфліктній ситуації; вміння визначати соціально-психологічну дистанцію в спілкуванні із співробітниками, забезпечувати необхідний рівень персоналізованості та статусної регламентованості спілкування; здатність впливати на співрозмовників, наполягати на своєму, виявляти впевненість у собі, поєднувати вимогливість з наданням свободи для прояву ініціативи співрозмовника; вміння знаходити емоційний контакт, налагоджувати відносини взаємної симпатії і довіри, проявляти доброзичливість і тактовність у спілкуванні [9, с. 52]. Якщо вести мову про комунікативну діяльність у навчальному процесі, то комунікатор як зацікавлена особа має створювати умови, використовуючи різноманітні засоби.

Формування комунікативної діяльності можливе за умови моделювання в навчальному процесі ситуацій реального спілкування, що виникають у різних сферах життєдіяльності та належать до різних тем. У зв'язку з цим навчальна діяльність студентів організовується таким чином, щоб вони виконували дії, які є мотивованими для вирішення комунікативних завдань, спрямованих на досягнення цілей та намірів спілкування.

На формування іншомовної комунікативної компетенції впливають внутрішні і зовнішні фактори. Мотиваційна сфера визначається внутрішньою позицією особистості, її розвитком та становленням. До зовнішніх факторів відносимо соціальні умови: суспільство, в якому відбувається спілкування, його соціальну структуру, різницю між носіями мови у віці, соціальному статусі, культурному рівні, рівні освіти, місці проживання, різниці у мовленнєвій поведінці комунікаторів, що залежить від ситуації спілкування. Зміни, що відбуваються в нашому житті та житті суспільства, вимагають відповідного рівня комунікативної компетенції [10, с. 8].

Формування необхідного рівня іншомовної комунікативної компетенції в навчальному процесі відбувається за наявності таких дидактичних умов: урахування психолого-вікових особливостей людей, соціалізація та сприятливі соціальні умови, відпрацювання викладачами оптимальних механізмів мовлення, педагогічна підготовка та майстерність викладача, підвищення рівня мотивації студентів до вивчення іноземної мови, впровадження інноваційних прийомів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, забезпечення студентів методичними матеріалами для комплексного формування комунікативної компетенції, розвиток пізнавальної діяльності студентів, сприятливі умови та комунікативна поведінка співрозмовників, створення типових ситуацій спілкування в навчальному процесі.

Актуальною проблемою в комунікативно-орієнтованому навчанні є формування міжкультурної компетентності під час реалізації комунікативних і пізнавальних потреб фахівця. Метою навчання іноземної мови у ВНЗ є підготовка до міжкультурної комунікації, формування такого рівня комунікативної компетентності, який забезпечував би ефективне спілкування з представниками відповідної національної спільноти в передбачених курсом даної мови ситуаціях і сферах діяльності. Міжкультурна комунікація як мета навчання у ВНЗ поділяється на загальногуманітарну й професійноорієнтовану. На початковій стадії передбачається формування у студентів загальногуманітарної комунікації (знання про народи-носії даної мови; типові ознаки націй і характерні національні інтереси; специфічні реалії, що супроводжують щоденні ситуації спілкування; табу тощо). На наступних етапах навчання специфіка міжособистісної комунікації доповнюється соціокультурною, професійною й діловою комунікацією, знання якої має особливе значення для майбутніх фахівців (адже існують розбіжності в традиціях, нормах ділового спілкування тощо).

Відомо, що будь-який акт комунікації складається з таких компонентів: партнер, інтенція, мотивація, ситуація, діяльність, коди, тема, тезаурус, текст. Під час навчання комунікації з представниками відповідних національних культур необхідне врахування кожного з названих компонентів.

У контексті цілеспрямованої орієнтації навчального процесу на формування іншомовної компетентності значний інтерес становить розробка питань комунікативної взаємодії викладача й студентів, організація самостійної роботи студентів і впровадження нових технічних засобів в умовах комунікативного підходу до навчання, пошук нових технологій навчання.

Зміст понять «комунікативна компетентність», «комунікативність», «комунікабельність», «спілкування» розглядався багатьма психологами й педагогами (Б. Ананьєв, Г. Андрєєва, Л. Петровська, О. Бодальов, А. Леонтьєв, Б. Ломов, А. Мудрик, В. Кан-Калик і ін.). Аналіз і узагальнення їхніх поглядів дає підстави визначити комунікативну компетентність як інтегральну здатність особистості здійснювати іншомовне спілкування з представниками іншої культури на основі фонологічних, лексичних, граматичних, соціолінгвістичних і країнознавчих знань та навичок відповідно до комунікативних завдань та ситуації.

У структурі іншомовної комунікативної компетентності ми виділяємо п'ять основних компонентів: 1) лінгвістична компетенція; 2) прагматична компетенція; 3) соціокультурна й лінгвокраєзнавча компетенція; 4) дискурсивна компетенція; 5) паралінгвістична компетенція.

На наш погляд, навчання іноземної мови в немовному ВНЗ має забезпечувати формування трьох основних видів компетентності (лінгвістичної, соціокультурної та прагматичної) з урахуванням принципів інтегративності, взаємозв'язку, взаємозумовленості й логічної єдності. Організація комунікативно орієнтованого навчання неможлива без взаємозв'язку вищезазначених компетенцій.

Виділяють п'ять основних функцій мови: особова, міжособова, вказівна, направляюча та образна. Особова функція показує, як комунікант може виражати свої потаємні думки та емоції – кохання, радість, розчарування, горе, злість, сум, – які переживає кожна людина.

Міжособова функція надає нам можливість установити та підтримувати бажані соціальні та робочі стосунки. До цієї функції входить вираження симпатії, радості у зв'язку з успіхом іншого, турбота про добробут інших людей, призначення чи скасування зустрічей, згода чи незгода, тобто все те, що ми використовуємо у повсякденних ситуаціях і що робить можливим та приємним стосунки з іншими людьми.

Мова, яка використовується при вказівній функції, що дає нам можливість робити запити та пропозиції, вмовляти та переконувати, має бути представлена та вивчена поетапно.

Направляюча функція мови – яку найчастіше використовували на уроках іноземної мови в минулому – стосується говоріння та письма. (Деякі вчені-лінгвісти називають цю функцію металінгвістичною). Образна функція пов'язана із умінням складати рими, вірші, есе, оповідання усно чи письмово. Цю функцію слід заохочувати та розвивати при наявності таланту у тих, хто вивчає мову.

Ці функції є досить простими, але різновиди мови, що можуть використовуватись у межах кожної функції, інколи роблять повідомлення незрозумілим чи неправильно його передають у певній соціальній ситуації.

Різновиди мови головним чином обумовлені трьома головними факторами: географічні фактори, як у випадку діалектів; соціальні фактори, які пов'язані із соціальним класом, статусом, освітою; та фактори, що лежать в основі декількох елементів, які включає в себе термін реєстри. Цей

термін уживається для того, щоб описати мову, що змінюється в залежності від того, чи є ситуація офіційною або неофіційною, а мовлення усним чи письмовим тощо.

Без сумніву, можна навчити лінгвістичним формам у межах кожної із функцій та різновидів протягом певного періоду часу залежно від віку так, хто вивчає мову, рівня володіння мовою та майстерності викладача. Але, як показали наукові дослідження в окремих країнах, є певні сумніви щодо того, чи здатен той, хто вивчає іноземну мову, отримати достатньо знань про історичні події, географію та культуру країни для того, щоб бути співучасником розмови. Деякі дослідження показують, що навіть після того, як середній іммігрант прожив у країні понад 30 років, він не розуміє факти, основою яких є соціальні та культурні фактори чи події, до яких він безпосередньо не був залучений [11, с. 109].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє виділити комплекс психологічних, дидактичних і організаційних умов, які сприяють ефективному формуванню комунікативної компетентності студентів немовних вузів.

Психологічні умови полягають у створенні комфортної, доброзичливої обстановки під час занять; урахуванні рівня розвитку пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, мотивації, особистісних якостей і навчально-професійного потенціалу студентів.

Дидактичні умови полягають у використанні аудіовізуальних засобів активізації комунікативної взаємодії студентів; імітації соціальної й професійної взаємодії шляхом залучення студентів до мовленнєвої діяльності в умовах рольових і ділових ігор; використанні в навчальному процесі автентичних форм навчання (проектів, дискусій) та завдань проблемного характеру.

Організаційні умови полягають у спрямованості навчального процесу на особистість студента й забезпеченні можливостей для його самореалізації; орієнтації студента на активне засвоєння способів пізнавальної діяльності.

Перспективами подальших розвідок сплановано впровадження педагогічних умов щодо успішного формування іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних вишів: 1) організація раціонально-взаємозалежної системи навчання іноземної мови; 2) інтенсифікація самостійної навчальної діяльності студентів; 3) введення комплексу комунікативних проблемних завдань в усі форми навчання іноземної мови; 4) залучення студентів до різноманітних видів позапредметної навчальної діяльності (дослідницької, моделюючої тощо).

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К., 2004. – 344 с.
2. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – М., 1996. – 416 с.
3. Каган М. С. Мир общения / М. С. Каган. – М., 1996. – 416 с.
4. Буева Л. П. Человек: деятельность и общение / Л. П. Буева. – М., 1978. – 216 с.
5. Соковнин В. М. О природе человеческого общения / В. М. Соковнин // Духовное становление человека : Сб. ст. – М., Знание, 1972. – С. 100–124.
6. Социальная психология: история, теория. Эмпирические исследования / [Под. ред. Е. С. Кузьмина, В. Е. Семенова. – Л. : ЛГУ, 1979. – 288 с.
7. Ломов Б. Ф. Общение как проблема общей психологии / Б. Ф. Ломов // В кн. : Методологические проблемы социальной психологии; [Под. ред. Э. В. Шороховой]. – М. : Наука, 1975. – С. 124–135.
8. Бодалев А. А. Формирование понятия о другом человеке как личности / А. А. Бодалев. – Л. : ЛГУ, 1970. – 276 с.
9. Лівенцова В. А. Формування культури спілкування у майбутніх менеджерів невиробничої сфери : дис. ... канд. пед. наук / В. А. Лівенцова. – Вінниця, 2002. – 212 с.
10. Федоренко Ю. П. Формування у старшокласників комунікативної компетенції в процесі вивчення іноземної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / Ю. П. Федоренко. – Луцьк, 2005. – 212 с.
11. Антонюк С. М. Комунікативний метод вивчення мови / С. М. Антонюк // Збірник наукових праць. – Хмельницький : Вісник Технологічного університету Поділля, 2003. – С. 107–109.